

Üdülés — egyenlő esélyekkel*

Az üdültetés jelenlegi helyzete

A hangzatos cím arra utal, hogy itt és most a „szociális célú, kedvezményes szakszervezeti üdültetés” jelenlegi (rég) rendszerének kritikája helyett azokra a javaslatokra helyezük a hangsúlyt, amelyek minden magyar állampolgár számára egyenlő lehetőséget biztosítanak az üdülésre. A múlttól azonban nem lehet eltekinteni. Ezért bevezetesként röviden összefoglaljuk az „üdültetés” eddigi rendszerét, hálózatát és működését. A következő három alapigazságot tekintjük bizonyítható — de a cikkekben terjedelmi okokból csak részben bizonyított — evidenciának:

— Az üdültetés eddigi rendszere igazából nem felelt meg az unosuntalan hangoztatott szociálpolitikai szociális céloknak.

— A rendszer nem volt „kedvezményes”, mert nemzetgazdasági szinten végső soron óriási forrásokat vont el a kifizetendő munkabérekéből.

— Nem volt „szakszervezeti”, mert a beutalókat (különösen ami a színvonalasabb üdülőket és a főszezoni beutalókat illeti) nem elsősorban a szakszervezetek, hanem a főnökök kapták illetve osztották szét.

Mint ez több elemzésből és felmérésből ismeretes, „a kedvezményes” üdülés eredeti céljával ellentétben a kisjövedelműek aránytalanul nagy hányada nem részesült a kedvezményes üdülésből: e kedvezmények döntő többségét a viszonylag magas jövedelműek kapják (veszik igénybe).¹ Ugyanerre a következtetésre jut Penz András is a SZOT üdültetés példáján: „az együtt élő családok 60%-a még nem üdült, ugyanakkor a beutaltak 70%-a már többször is részesült e juttatásban.”² A nem SZOT (vállalati, intézményi stb.) üdültetésről pedig a „hivatalos” SZOT Üdülési Kalauz úgy vélekedik, hogy itt „többnyire évenként visszatérő beutaltakról van szó”.

Ha ez így igaz, akkor a lakoságnak kevesebb mint egytizede „többnyire évenként” veszi igénybe a kedvezményes „szakszervezeti” üdülést, kilentizede, jó 9 millió fő pedig nem! A beutalók szétosztásának fent leírt mechanizmusa csupán azt akarja érzékeltetni, hogy még a legjobb szándékkal sem lehet a jelenlegi rendszert úgy „korszerűsíteni”, hogy az a társadalmi igazságosságnak és az esélyegyenlőségnek minden vonatkozásában meg tudna felelni.

A „szakszervezeti” üdültetés annyiban tekinthető „kedvezményesnek”, hogy akik kapták, azok a tényleges nemzetgazdasági költségnek kb. az egyötödét fizették meg. Más szavakkal: az üdültetés négyötödét

* A cikket a kötet szerkesztői — aktualitása és egy esetleg kirajzolódó nonprofit-rendszerű megoldás miatt — vitacikknek szánták.

végül is azok finanszírozták, akik nem üdülhettek „kedvezményesen”. A „kedvezményes” üdülési hálózat teljes költségét, az e költségnek megfelelő reális árszínvonalát azonosnak kell tekintenünk a hasonló színvonalú szállodák és vendéglátó egységek áraival. Becslésünk szerint az üdülési hálózat színvonala valahol a turistaszállók és a két csillagos szállodák között van. Ezért — teljes ellátást figyelembevéve — egy fő egy napi üdülési díját a jelenlegi szállodai és vendéglátói árakkal azonosítva, kereken 1 500 forintra becsültük. A makroszintű számítások szerint tehát a „kedvezményes” üdültetés teljes nemzetgazdasági ráfordítása az 1989. évi árszínvonalnak megfelelően 18—20 milliárd forintra tehető. Ebből a beutaltak saját maguk kb. 2 milliárd forintot fizettek. A többit a vállalatok, intézmények és a költségvetés finanszírozta.

A SZOT üdültetéshez a költségvetés tavaly kereken 1 milliárd forinttal járult hozzá. Valószínűsíthető, hogy ez a nagyságrend hozzávetőleg érvényes az elmúlt három évtizedre is. Azaz 1989. évi áron számítva a központi állami költségvetés csak a SZOT üdültetéshez 30 milliárd forintot adott. (Szemlélet kérdése, hogy ezt az összeget folyó költségnek vagy fejlesztési-beruházási ráfordításnak tekintjük. Ez utóbbi esetén ugyanis a teljes SZOT üdülési hálózat állami beruházásnak tekinthető, az ún. szakszervezeti hozzájárulás pedig a folyó ráfordítások finanszírozásának.)

További nagy probléma annak megítélése, hogy *ki a tulajdonos?* A SZOT üdülők esetében ez sem közgazdaságilag, sem jogilag nem vitatható, mert a valós végső tulajdonos az állam. Ugyanez mondható el a vállalatok és az intézményi üdülőkre is, mert hiszen a vállalatok és intézmények tulajdonosa vitathatatlanul az állam. Ennek ellenére naponta olvasható a sajtóban az, hogy ilyen-olyan vállalat megvétellel kinyúlja üdülőjét. Nyilván azért, hogy veszteségét ebből próbálja fedezni. Rosszabb esetben pedig azért, hogy az így szerzett pénzből (is) prémiumokat és béreket finanszírozzanak...

Hogyan tovább?

Az első javaslat abból indul ki, hogy *valamennyi üdülő állami tulajdonon*. Először is azért, mert a fejlesztési ráfordítások döntő hányadát az állami költségvetés vagy az állam tulajdonában lévő vállalatok és intézmények finanszírozták. Másodsorban azért, mert a szakszervezeti tagdíj ma már nyíltan is a személyi jövedelemadó egyik formája. Az arra való hivatkozás, hogy az üdülők a szakszervezeti tagok „áldozatos hozzájárulásából” épültek, kb. annyira igaz, amennyire a Dunai Vasút, vagy az Erzsébet-híd, vagy a lakótelepek és az autópályák is a lakosság ugyanilyen „áldozatos hozzájárulásából” épültek.

Továbbá: szerintünk az üdültetés, csakúgy, mint pl. a társadalombiztosítás, nem szakszervezeti, hanem állami feladat. Ha a mai rendszer érvényesíteni akarná az esélyegyenlőséget, akkor minden magyar állampolgár csupán tíz évenként jutna beutalóhoz. Gyakori érv a mai rendszer (a sztálini struktúra) fennmaradása mellett az, hogy még ha az üdültetés teljes költségét kifizetnék is munkabér gyanánt, az akkor is alig érezhetően növelné csupán a béreket, és az évi mintegy 4000 forintból valóban nem lehet nyaralni. Csakhogy ez így hibás szemlélet!

Miután minden állampolgár az egyenlő esély elve alapján csupán tíz évente egyszer kaphat „kedvezményes” beutalót, ezt a 4000 forintos évi nyaralási pótlékot tízzel kell megszorozni. Ebből egy három-négytagú kétkeresős család viszonylag kényelmesen tudná finanszírozni az üdülést. Ha pedig ezt kiterjesztjük a nyugdíjasokra, a GYES-re, a GYED-re, a családi pótlékra, akkor ez ugyan kevesebb lesz, mint 4000 forint évente, de ha — mondjuk — ehhez a nyaralási pótlékhoz minden állampolgárnak joga lenne, akkor ezt a család tagjainak számával lehetne megszorozni, ami már tíz évente egyszer tisztességes üdülési lehetőséget biztosítana egy magyar átlagcsaládnak.

Úgy véljük, hogy a jelenlegi üdülőket az elsők között kellett volna felvenni a privatizációs listára! Ezen belül a gyógyüdülőket és a szanatóriumokat a közelükben lévő gyógyintézeteknek, kórházaknak, az Állami Egészségügyi Szolgálatnak kellene átadni. Ezzel még a kórházakat is mentesíteni lehetne az olyan betegektől, akik nincsenek rászorulva a teljes kórházi felszerelést igénylő ápolásra.

A gyermek- és szakmunkástanuló-üdülők sorsát a gyermekszociális célokban illetékes minisztérium hatáskörébe kellene utalni. Néhány ezer férőhelyet pedig ugyancsak a szaktárca hatáskörébe kellene átadni, kimondottan szociálpolitikai célokra. Nem kellene szégyenleni olyan igazolás, bizonyítvány bevezetését, amellyel ilyen üdülőkbe az önkormányzatok javaslataira — rászorultsági alapon — be lehetne jutni.

Semmi nem indokolja a különleges „saját” üdülők (MT, BM, HM, egyéb minisztériumi vagy főhatósági, intézmény (vagy akár szakszervezeti) létét. De felülvizsgálandók és privatizálandók az „oktatási központok”, a vendégházak, vadászházak stb., illetve az annak álcázott különleges vendéglátó, üdültetési létesítmények is. Ezeknek a sorsa nincs megnyugtató módon rendezve.

Mindezekon túlmenően az üdülőhálózat privatizálását még az is indokolja, hogy a szállodai férőhelyeket tekintve országunk a nemzetközi ranglista utolsós sorait foglalja el. Nálunk az ezer lakosra jutó szállodai férőhelyek száma 4,4. Ugyanez a szomszédos Ausztriában 86,6! De még Jugoszláviában és Bulgáriában is 14,5, illetve 12,3! Ez a kétségbeejtően alacsony arány részben azzal is magyarázható, hogy a második világháború után a kb. 20 ezernyi szállodai szobából csak mintegy 5—6 ezer maradt. A többi 14 000-ból „szakszervezeti üdülőt” csináltak... A szállodai szobák számát tekintve kb. most érjük el az 1937-es szintet (21 000 szoba). A „kedvezményes szakszervezeti” üdülőhálózat többségének privatizálásával kétszeresére-háromszorosára lehetne növelni szállodai kapacitásunkat — és ezzel elérhetnénk a bulgáriai szintet... De valószínűleg azt is, hogy a tömegestül kialakuló olcsó üdülőpanziók egyre inkább elérhetőek lennének a magyar állampolgárok többsége számára.

A privatizációs javaslat megvalósítására *Állami Üdülési Vagyonügynökséget* kellene alakítani.

Nonprofit rendszerű megoldás

Az üdülési hálózat privatizációjának egyik sajátos formája lenne az, ha a jelenlegi üdülési hálózatból egy vagy több részvénytársaságot hoznának létre, amelynek vagy amelyeknek egy vagy több alapítvány

lenne a tőketulajdonosa. Ez azt eredményezné, hogy a csaknem teljes üdülési hálózat — a korábbiakban említettek kivételével — a maximális profit elérésére törekedne, amely profitot felhasználásáról viszont az alapítványok kuratóriuma döntene. Az ilyen típusú „üdülési” alapítványok legnagyobb előnye az lenne, hogy az adózatlan nyereség nagyobb részét fel lehetne használni, ki lehetne osztani alapos szociálpolitikai megfontolások alapján üdülési célokra. Természetesen megfelelő nonprofit szabályozást feltételezve az üdülési hálózat által elért — és visszaforgatott — profit után nem kéne nyereségadót fizetni. Ugyanakkor a részvénytársasági jellegű üdülési hálózat fejleszthetné üdülőegységeit külső (hazai és külföldi) tőkével illetve az alapítvány által visszaáramoltatott nyereséggel.

El kell azonban ismerni, hogy ez a megoldás a problémák egy részét nem tudja kezelni.

Maximális nyereség esetén is ott tartanánk, hogy a rendszer a lakosságnak csak az egytizede számára tudna nyaraláshoz támogatást nyújtani. De melyik legyen ez az egytized? Egy korábbi javaslat szerint ez a forma azért lenne „demokratikusabb”, mint a régi, mert fix összegben határozná meg az alapítvány hozzájárulását az egyén vagy a család üdüléséhez, és ők ezzel bármilyen üdülési formát igénybe vehetnének.

További gond az alapítványon belüli tőkerészesedés illetve profitosztzkodás. Olyan javaslatot lehetne megfogalmazni, hogy az osztozkodás a mindenkor szakszervezeti-munkástanácsai taglétszám és befizetett tagdíj arányában történjen meg. Ennek végrehajthatósága alaposan megkérdőjelezhető. További probléma, hogy ez esetben csak a szakszervezeti tagok jöhetnek számításba a „kedvezmény” elnyerése érdekében. Feltételezhető ugyanakkor, hogy ha a jelenlegi adó jellegű tagdíjfizetés rendszere megszűnik, ugrásszerűen nő majd a nem szakszervezeti tagok száma. Ezeket ki fogja képviselni? Az illetékes minisztérium? Vagy a szakszervezetek arányosan felvállalják a nem szakszervezeti tagok képviselését is?

Az elhúzódo viták során felmerült még pl. a „dolgozó tulajdon” javaslata is. Pontosabban az, hogy minden aktív és inaktív (nyugdíjas) dolgozó részére osszuk fel a teljes üdülési hálózatból kialakított részvénytársaság részvényeit, kedvezményes áron. Akinek ilyen részvénye van, az kedvezményesen üdülhessen. A „társasüdülő” gondolata is felmerült, elsősorban a vállalati üdülők kapcsán. Éspedig úgy, hogy a vállalat dolgozói kedvezményes áron vásárolhassák meg évi két vagy három hétre a vállalati üdülők szobáit. Ilyen „részjegyeket”, „üdülővagyon-jegyeket”, akár jutalomként, prémium gyanánt is adhatna dolgozóinak a vállalat.

Sorolhatnánk még az ötleteket, javaslatokat, variációkat, de úgy gondoljuk, hogy az üdülési hálózat százmilliárdos vagyonának sorsa és az üdültetés jövőbeni rendszere ma még teljesen kialakulatlan. Elsőként azonban azt a kérdést kellene tisztázni, hogy munkavállalói vagy állampolgári üdültetésről, pontosabban: *szakszervezeti vagy állampolgári üdültetésről* van-e szó.

Az üdülés rendszerének elhúzódo megoldása lehetőséget nyújt mindenféle tisztességtelen (törvényes vagy törvényellenes) ügyeskedésre is, a nemzeti vagyon szerves részét képező üdülővagyon kisebb-nagyobb hányadának elkótyavetyélésére. Ezt elkerülendő vetjük fel ismételten

az Állami Üdülővagyon Ügynökség létrehozását, amely a végleges rendezésig megakadályozhatná visszafordíthatatlan helyzetek létrejöttét.

Jegyzetek

1. A kedvezményes üdülésről. Gazdaságkutató Intézet, Budapest, 1982. március. 1. old.
2. A jegyrendszer alkonya. Figyelő, 1990. január 18.